

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет психології та соціології
Кафедра педагогічної та вікової психології

СИЛАБУС
вибіркової навчальної дисципліни

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ ТА
АДАПТАЦІЯ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

підготовки бакалавра

спеціальності 053 Психологія

освітньо-професійної програми Психологія

Луцьк – 2020

Силабус вибіркової навчальної дисципліни «Психологічний супровід в кризових ситуаціях та адаптація в особливих умовах» підготовки бакалавра, галузі знань 05 соціальні та поведінкові науки, спеціальності Психологія, за освітньо-професійною програмою Психологія.

Розробник: Кордунова Н. О., доцент, кандидат психологічних наук, доцент.

Силабус вибіркової навчальної дисципліни затверджено на засіданні кафедри педагогічної та вікової психології

протокол № 1 від 27. 08. 2020 р.

Завідувач кафедри:

Гошовський Я. О.

© Кордунова Н. О., 2020р.

I. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	Галузь знань 05 соціальні та поведінкові науки Спеціальність 053 Психологія Освітньо-професійна програма Психологія Освітній ступінь Бакалавр	Вибіркова
Кількість годин/кредитів 150 / 5		Рік навчання _ 3 _
		Семестр _ 5-ий _
ІНДЗ: <u>немає</u>		Лекції _ 24 _ год.
		Практичні (семінарські) 20 __ год.
		Лабораторні _ 20 _ год.
		Індивідуальні _ 0 _ год.
		Самостійна робота _ 78 _ год.
		Консультації _ 8 _ год.
		Форма контролю: залік

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Заочна форма навчання	Галузь знань 05 соціальні та поведінкові науки Спеціальність 053 Психологія Освітньо-професійна програма Психологія Освітній ступінь Бакалавр	Вибіркова
Кількість годин/кредитів 150 / 5		Рік навчання _ 3 _
		Семестр _ 5-ий _
ІНДЗ: <u>немає</u>		Лекції _ 12 _ год.
		Практичні (семінарські) 8 __ год.
		Лабораторні _ 8 _ год.
		Індивідуальні _ 0 _ год.
		Самостійна робота _ 104 _ год.
		Консультації _ 18 _ год.
		Форма контролю: залік

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Заочна форма навчання м/с	Галузь знань 05 соціальні та поведінкові науки Спеціальність 053 Психологія Освітньо-професійна програма Психологія Освітній ступінь Бакалавр	Вибіркова
Кількість годин/кредитів 210 / 4		Рік навчання <u> 2 </u>
		Семестр <u> 4-ий </u>
ІНДЗ: <u>немає</u>		Лекції <u> 12 </u> год.
		Практичні (семінарські) <u> 8 </u> год. Лабораторні <u> 8 </u> год. Індивідуальні <u> 0 </u> год.
		Самостійна робота <u> 158 </u> год. Консультації <u> 24 </u> год.
		Форма контролю: залік

II. Інформація про викладача

ППП – Кордунова Наталія Олександрівна

Науковий ступінь – кандидат психологічних наук

Вчене звання – доцент

Посада – доцент

Контактна інформація – 0506788227; Natali4727@ukr.net

III. Опис дисципліни

1. АНОТАЦІЯ КУРСУ:

Одним із наслідків ускладнення соціальних, екологічних, економічних, політичних та інших ситуацій, процесу швидкої зміни суспільства є бурхливе зростання кількості та різноманітності порушень психофізичного розвитку зростаючої особистості.

Для того, щоб оцінювати рівень різноманітності захворювань, попередження виникнення незворотніх дефектів кожен фахівець має володіти необхідними знаннями про медико-психологічні й соціально-педагогічні компенсаторні механізми, які спрямовані на відновлення повноцінного соціального функціонування людини.

2. Пререквізити: Вивчення дисципліни базується на дисциплінах загального та професійного циклів підготовки попередніх років навчання. Для вивчення курсу студенти потребують базових знань з дисциплін «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Спеціальна психологія», «Психодіагностика», «Психологія криз особистості».

Постреквізити: глибокі знання та розуміння засад правової, фінансової, медичної, реабілітаційної, соціально-побутової, психолого-педагогічної підтримки осіб, які знаходяться в кризових ситуаціях.

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою курсу є підготовка студентів до практичної роботи з людьми в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах.

Завдання навчальної дисципліни – формування вмінь планувати та здійснювати фахівцем-психологом широкого спектру проблем в напружених, кризових, екстремальних ситуаціях, надання психологічної підтримки та допомоги особам у період адаптації.

4. Результати навчання (Компетентності)

У ході вивчення навчальної дисципліни студенти повинні набути компетенцій:

Загальних:

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та специфіки професійної діяльності психолога.

ЗК 3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 5. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК 6. Здатність працювати в команді.

ЗК 7. Навички використання інформаційних і комунікативних технологій.

ЗК 8. Здатність проведення досліджень на науковому рівні.

ЗК 9. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 10. Вміння виявляти, ставити та розв'язувати проблеми.

ЗК 11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності.

ЗК 12. Здатність діяти на основі етичних міркувань, соціально відповідально та свідомо.

Фахових:

ФК 1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.

ФК 2. Здатність до аналізу та розуміння сучасних уявлень про принципи державної політики у сфері освіти, завдання, напрями, зміст, методи, засоби, форми корекційної допомоги особам, які знаходяться в кризових ситуаціях.

ФК3. Здатність застосовувати сучасні освітні, реабілітаційні, інформаційні технології у роботі з особами, які знаходяться у кризових ситуаціях та допомогти адаптуватися до особливих умов.

ФК 5. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу.

ФК 6. Здатність проектувати індивідуальні маршрути розвитку, освіти, соціальної адаптації та інтеграції осіб, які знаходяться в кризових ситуаціях на основі результатів їхнього психолого-педагогічного вивчення.

ФК 7. Здатність до психолого-педагогічного вивчення осіб у кризових ситуаціях з метою надання можливостей адаптації і оптимізації до соціально-середовищних умов життєдіяльності.

ФК 8. Здатність до здійснення комплексного супроводу, прогнозування потреб людей, які знаходяться у кризових ситуаціях, у корекційно- психологічних, медичних та соціальних послугах.

ФК 9. Здатність до здійснення корекційно-психологічного процесу адаптації особистості.

ФК 10. Здатність працювати з окремими людьми та командами з метою сприяння високоякісному комплексному супроводу особистості в кризових ситуаціях.

ФК 11. Здатність до організації корекційно-психологічного процесу в установах, закладах охорони здоров'я і соціального захисту.

ФК 12. Здатність до професійної мобільності, самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

ФК 13. Здатність дотримуватися норм професійної етики.

ФК 14. Здатність до міжособистісного спілкування та роботи в команді у процесі професійної діяльності.

ФК 15. Здатність до забезпечення міждисциплінарної взаємодії за умови вирішення актуальних корекційно-психологічних завдань.

5. Структура навчальної дисципліни

(денна форма навчання)

Назви змістовних модулів і тем	Усього	Лек.	Практ.	Лаб.	Консульт.	Сам. роб.	Форма контролю / Бали
Змістовний модуль 1. Теоретичні та організаційні аспекти психологічного супроводу в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах							
Тема 1. Механізми особистісної активності та способи управління поведінкою людини в екстремальних умовах	17	2	2	2	1	10	5
Тема 2. Адаптація людини до екстремальних умов	17	2	2	2	1	10	5
Тема 3. Прояви екстремальної поведінки та адаптації в особливих умовах	23	4	4	4	1	10	5
Тема 4. Екстремальний досвід та шляхи його подолання	19	4	2	2	1	10	5
Разом за модулем 1	76	12	10	10	4	40	20
Змістовний модуль 2. Загальні методичні підходи надання психологічної допомоги в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах							
Тема 5. Вплив екстремальних ситуацій на свідомість особистості	19	4	2	2	1	10	5
Тема 6. Психологічні аспекти адаптації особистості до кризових ситуацій та екстремальних умов	15	2	2	2	1	8	5
Тема 7. Особливості адаптації людини до діяльності в особливих професійних умовах	21	4	4	2	1	10	5
Тема 8. Адаптація та саморегуляція в кризових ситуаціях та екстремальних умовах	19	2	2	4	1	10	5
Разом за модулем 2	74	12	10	10	4	38	20
Модульна контр. робота №1							30
Модульна контр. робота №2							30
Всього годин / Балів	150	24	20	20	8	78	100

(заочна форма навчання)

Назви змістовних модулів і тем							
	Усього	Лек.	Практ. (Семін.)	Лаб.	Консульт.	Сам. роб.	Форми контр / Бали.
Змістовний модуль 1. Теоретичні та організаційні аспекти психологічного супроводу в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах							
Тема 1. 1.Механізми особистісної активності та способи управління поведінкою людини в екстремальних умовах	18	2	1	1	2	12	5
Тема 2. Адаптація людини до екстремальних умов	17	1	1	1	2	12	5
Тема 3. Прояви екстремальної поведінки та адаптації в особливих умовах	21	2	1	1	3	14	5
Тема 4. Екстремальний досвід та шляхи його подолання	19	1	1	1	2	14	5
Разом за модулем 1	75	6	4	4	9	52	20
Змістовний модуль 2. Загальні методичні підходи надання психологічної допомоги в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах							
Тема 5. Вплив екстремальних явищ і ситуацій на свідомість особистості	18	2	1	1	2	12	5
Тема 6. Психологічні аспекти адаптації особистості до кризових ситуацій та екстремальних умов	17	1	1	1	2	12	5
Тема 7. Особливості адаптації людини до діяльності в особливих професійних умовах	20	1	1	1	3	14	5
Тема 8. Адаптація та саморегуляція в кризових ситуаціях та екстремальних умовах	20	2	1	1	2	14	5
Разом за модулем 2	75	6	4	4	9	52	20
Модульна контр. робота №1							30
Модульна контр. робота №2							30
Всього годин / Балів	150	12	8	8	18	104	100

(заочна форма навчання- м/с)

Назви змістовних модулів і	
----------------------------	--

тем	Усього						
		Лек.	Практ. (Семін.)	Лаб.	Консульт.	Сам. роб.	Форми контр./ Бали роб.
1	2	3	4	5	6	7	8
Змістовний модуль 1. Теоретичні та організаційні аспекти психологічного супроводу в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах							
Тема 1. Механізми особистісної активності та способи управління поведінкою людини в екстремальних умовах	27	2	1	1	3	20	5
Тема 2. Адаптація людини до екстремальних умов	27	2	1	1	3	20	5
Тема 3. Прояви екстремальної поведінки та адаптації в особливих умовах	26	1	1	1	3	20	5
Тема 4. Екстремальний досвід та шляхи його подолання	26	1	1	1	3	20	5
Разом за модулем 1	106	6	4	4	12	80	20
Змістовний модуль 2. Загальні методичні підходи надання психологічної допомоги в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах							
Тема 5. Вплив екстремальних явищ і ситуацій на свідомість особистості	27	2	1	1	3	20	5
Тема 6. Психологічні аспекти адаптації особистості до кризових ситуацій та екстремальних умов	27	2	1	1	3	20	5
Тема 7. Особливості адаптації людини до діяльності в особливих професійних умовах	26	1	1	1	3	20	5
Тема 8. Адаптація та саморегуляція в кризових ситуаціях та екстремальних умовах	24	1	1	1	3	18	5
Разом за модулем 2	104	6	4	4	12	78	20
Модульна контр. робота №1							30
Модульна контр. робота №2							30
Всього годин / Балів	210	12	8	8	24	158	100

6. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

(денна форма навчання)

№ п/п	Тема	Кількість годин
Змістовний модуль 1.		
Теоретичні та організаційні аспекти психологічного супроводу в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах		
1	Екстремальна ситуація, надзвичайна ситуація, криза: визначення та класифікація.	10
2	Психологія тероризму.	10
3	Організаційні аспекти надання екстреної психологічної допомоги в кризових та надзвичайних ситуаціях.	10
4	Відстрочені реакції на травматичний стрес. Посттравматичний стресовий розлад.	10
Разом за модулем 1		40
Змістовний модуль 2.		
Загальні методичні підходи надання психологічної допомоги в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах		
5	Загальні підходи до психотерапії посттравматичного стресового розладу.	10
6	Перша допомога в ситуації втрати.	8
7	Особливості суїцидальної поведінки.	10
8	Вторинна травма.	10
Разом за модулем 2		38
	Всього годин:	78

(заочна форма навчання)

№ п/п	Тема	Кількість годин
Змістовний модуль 1.		
Теоретичні та організаційні аспекти психологічного супроводу в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах		
1	Екстремальна ситуація, надзвичайна ситуація, криза: визначення та класифікація.	12
2	Психологія тероризму.	12
3	Організаційні аспекти надання екстреної психологічної допомоги в кризових та надзвичайних ситуаціях.	14
4	Відстрочені реакції на травматичний стрес. Посттравматичний стресовий розлад.	14
Разом за модулем 1		52
Змістовний модуль 2.		
Загальні методичні підходи надання психологічної допомоги в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах		

	умовах	
5	Загальні підходи до психотерапії посттравматичного стресового розладу.	12
6	Перша допомога в ситуації втрати.	12
7	Особливості суїцидальної поведінки.	14
8	Вторинна травма.	14
Разом за модулем 2		52
	Всього годин:	104

(заочна форма навчання - м/с)

№ п/п	Тема	Кількість годин
	Змістовний модуль 1. Теоретичні та організаційні аспекти психологічного супроводу в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах	
1	Екстремальна ситуація, надзвичайна ситуація, криза: визначення та класифікація.	20
2	Психологія тероризму.	20
3	Організаційні аспекти надання екстреної психологічної допомоги в кризових та надзвичайних ситуаціях.	20
4	Відстрочені реакції на травматичний стрес. Посттравматичний стресовий розлад.	20
Разом за модулем 1		80
	Змістовний модуль 2. Загальні методичні підходи надання психологічної допомоги в кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах	
5	Загальні підходи до психотерапії посттравматичного стресового розладу.	20
6	Перша допомога в ситуації втрати.	20
7	Особливості суїцидальної поведінки.	20
8	Вторинна травма.	18
Разом за модулем 2		78
	Всього годин:	158

IV. Політика оцінювання

Політика викладча щодо студента:

Студент зобов'язаний відвідувати практичні та лабораторні заняття протягом семестру. При підготовці до практичних занять ґрунтовно опрацьовувати теоретичний матеріал, першоджерела, додаткову літератури з теми, яку обрав. Повинен скласти глосарій понять і термінів з даного курсу. На лабораторні заняття студент повинен підібрати психодіагностичні методики для проведення дослідження.

Політика щодо академічної доброчесності:

Студент повинен дотримуватись академічної доброчесності:

- Самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання.
- Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей.
- Дотримання принципів та положень Етичного кодексу психолога.

Політика щодо перескладання: усі заняття студенти відвідують згідно розкладу навчального процесу, однак, якщо студент має право на вільне відвідування, то може відпрацювати пропущені заняття під час індивідуальних консультацій або виконати письмово індивідуальні завдання (конспекти, реферати, презентації).

V. Підсумковий контроль

Поточний контроль проводиться у вигляді усного або письмового опитування.

Проміжний контроль (модульна контрольна робота) проводиться письмово, або у формі тестування. Модульний зріз передбачає 30 тестових завдань, які складаються з лекційного курсу, практичних занять і питань, які виносяться на самостійне опрацювання. Правильне розв'язання тестового завдання оцінюється в 1 бал. Таким чином, максимальна кількість балів, яку студент може отримати за одну модульну контрольну роботу – 30 балів (загалом 60 балів за дві модульні контрольні роботи).

Підсумковий контроль – залік. Оцінювання знань студентів здійснюється за результатами поточного (40 балів) й модульного контролю (60 балів).

Завдання із цих видів контролю оцінюється від 0 до 100 балів включно.

Питання підготовки до заліку

1. У чому відмінності надзвичайної, екстремальної і кризової ситуацій?
2. Назвіть групи суб'єктів екстремальної ситуації.
3. Що є предметом вивчення психології екстремальних ситуацій?
4. Які бувають надзвичайні ситуації?
5. Дайте визначення що таке екстремальна ситуація.
6. Дайте визначення, що таке надзвичайна ситуація.
7. Типи та види екстремалій.
8. Що таке криза?
9. Які бувають кризи?
10. Що таке кризова ситуація?
11. Екстремальні ситуації як каталізатор людських взаємин.
12. Соціально-психологічна безпека людини у період кризи.
13. Типи ставлення людини до кризи.
14. Охарактеризуйте психогенні розлади, спостережувані під час і після екстремальних ситуацій.
15. Проаналізуйте основні чинники, що впливають на розвиток і компенсацію психічних розладів при надзвичайних ситуаціях.
16. У чому полягає психологічний зміст тероризму?
17. Надання психологічної допомоги жертві після пережитого терору.
18. Дайте характеристику поняття «адаптація».
19. За допомогою яких чинників здійснюється адаптація особистості до екстремальної ситуації.
20. Які компоненти містяться в структурі адаптивних реакцій?
21. Які головні механізми активують адаптаційну систему особистості?
22. Види, механізми, стадії стресу.
23. Основні правила надання екстреної психологічної допомоги.
24. Поняття про агресію, допомога при агресії.

25. Поняття про страх та його види.
26. Причини виникнення тривоги у кризовій ситуації.
27. Моделі поведінки людини у кризових ситуаціях.
28. Психологічна допомога в екстремальній ситуації.
29. Психологічна готовність людей до надзвичайних ситуацій.
30. Поняття про екстрену психологічну допомогу.
31. Основні завдання психолога при наданні екстреної психологічної допомоги.
32. Якими індивідуальними чинниками зумовлюється феноменологічна картина синдрому адаптації?
33. Яку роль відіграють зміни у психічній діяльності в процесі адаптації до екстремального стресу?
34. Проблема адаптації людини до діяльності в кризовій ситуації.
35. Паніка та правила поведінки під час кризової ситуації.
36. Патологічні порушення вольової регуляції людини.
37. Поняття про психічну травму.
38. Характеристика травматичної стресової ситуації.
39. Стадії розвитку наслідки стресу.
40. Горе як реакція людини на втрату.
41. Етапи переживання втрати.
42. Феноменологія суїциду.
43. Види суїцидів.
44. Суїцид як деструктивний вихід із кризи.
45. Способи роботи з особами схильними до суїциду.
46. Проаналізуйте можливі мотиви суїцидальної поведінки.
47. Проаналізуйте особливості суїцидальної поведінки дітей, підлітків і літніх людей.
48. Вплив екстремальних явищ і ситуацій на свідомість особистості.
49. Різновиди екологічних криз.
50. Різновиди екологічних катастроф.
51. Дайте характеристику «вторинного травматичного стресу».
52. Проаналізуйте основні чинники, сприяючі виникненню «синдрому вигорання» у психотерапевта.
53. Визначте характер взаємозв'язку між емоційним виснаженням і синдромом вигорання у психолога.
54. Синдром вигорання і вторинний травматичний стрес.
55. Фактори вигорання.
56. Стадії синдрому вигорання.
57. Ознаки та симптоми вторинної травми.
58. Професійне здоров'я особистості в екстремальних умовах.
59. Професійна деформація особистості в екстремальних умовах.
60. Психологічна допомога особистості в переживанні втрати.

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 – 81	Добре
67 – 74	Задовільно
60 – 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

VII. Рекомендована література та інтернет-ресурси

Основна:

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология. Учебник для студентов вузов / Г. С. Абрамова. – Изд. 2-е., испр. и доп. – М. : Академический проект, 2001. – 704 с.
2. Александров А. А. Психогенетика / А. А. Александров. – СПб. : Питер, 2006. – 192 с.
3. Баттерворт Дж. Принципы психологии развития / Дж. Баттерворт, М. Харрис. – М. : Когито-Центр, 2000. – 350 с.
4. Варбан Є. О. Життєва криза: поняття, концепції та прояви / Є. О. Варбан // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 120–133.
5. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – 3-тє вид. – К. : Каравела, 2012. – 344 с.
6. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості : [монографія] / Ярослав Гошовський. – Дрогобич : Коло, 2008. – 480 с.
7. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко; за ред. В. Ф. Моргуна. – К. : Видавничий дім «Слово», 2013. – 264 с.
8. Довгань О. Специфіка кризи особистості в юнацькому віці / О. Довгань // Психологія і суспільство. – 2004. – № 2. – С. 144–150.
9. Жедунова Л. Г. Личностный кризис и образ мира (субъективная реальность кризиса) : [монографія] / Л. Г. Жедунова. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2009. – 135 с.
10. Захаров А. И. Ребёнок до рождения и психотерапия последствий психических травм / А. И. Захаров. – СПб. : Союз, 2008. – 244 с.
11. Злобіна О. Г. Суспільна криза і життєві стратегії особистості / О. Г. Злобіна, В. О. Тихонович. – К. : Стислос, 2001. – 238 с.
12. Капрара Дж. Психология личности / Дж. Капрара, Д. Сервон. – СПб. : Питер, 2003. – 246 с.
13. Ковалёва Г. В. Психология хандры, или выход есть / Г. В. Ковалёва. – М. : АСТ – ПРЕСС КНИГА, 2008. – 288 с.
14. Козлов В. В. Работа с кризисной личностью / В. В. Козлов. – М. : Изд. Института психотерапии, 2003. – 301 с.
15. Кордунова Н. О. Психолого-педагогічний практикум / Н. О. Кордунова, О. І. Савчук. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2020. – 88 с.
16. Кордунова Н. О. Психологічний супровід в кризових ситуаціях та екстремальних умовах: методичні рекомендації до практичних та лабораторних занять / Н. О. Кордунова. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2019. – 60 с.

17. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб. : Изд. «Питер», 2001. – 992 с. : (Серия «Мастера психологии»).
18. Крукович Е. И. Кризисное вмешательство / Е. И. Крукович. – Минск : ЕГУ, 2003. – 91 с.
19. Луппо С. Є. Психологія екстремальних та кризових ситуацій: навч. посіб. / С. Є. Луппо. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ – друк», 2010. – 96 с.
20. Максимов М. Как преодолевать кризисы / М. Максимов // Физкультура и спорт. – 2009. – № 10. – С. 54–59.
21. Малкина - Пых И. Г. Возрастные кризисы взрослости : Справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. – М. : ЭКСМО, 2005. – 416 с.
22. Миллер С. Психология развития : методы исследования / С. Миллер. – СПб. : Питер, 2002. – 464 с.
23. Миронов А. И. Критические периоды детства / А. И. Миронов. – М. : Знание, 1979. – 96 с.
24. Мухина В. С. Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество / В. С. Мухина. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 432 с.
25. Особистісні кризи студентського віку : Зб. наук. статей / За ред. Т. М. Титаренко. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 110 с.
26. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов / К. Н. Поливанова. – М. : АКАДЕМИЯ, 2000. – 184 с.
27. Поліщук В. Вікові кризи у психічному розвитку особистості / В. Поліщук // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М. П. Драгоманова. – Випуск 1 (8), 2000. – С. 126–130.
28. Поліщук В. М. Криза 7 років: феноменологія, проблеми / В. М. Поліщук. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 118 с.
29. Поліщук В. М. Криза 13 років : феноменологія, проблеми : [монографія] / В. М. Поліщук. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 187 с.
30. Психология возрастных кризисов: Хрестоматия / Сост. К. В. Сельченков. – М. : АСТ, 2001. – 560 с.
31. Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психологии развития / Под ред. А. А. Реана. – СПб. : «ПРАЙМ - ЕВРОЗНАК», 2005. – 416 с.
32. Реан А. А. Психология личности. Социализация, поведение, общение / А. А. Реан. – М. : АСТ; СПб. : «ПРАЙМ - ЕВРОЗНАК», 2007. – 407 с.
33. Регуш Л. А. Проблемы психического развития и их предупреждение (от рождения до пожилого возраста) / Л. А. Регуш. – СПб. : Речь, 2006. – 320 с.
34. Ромек В. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / В. Г. Ромек, В. А. Которович, Е. И. Крукович. – СПб. : Речь, 2005. – 256 с.
35. Тарабрина Н. В. Практикум по психологии посттравматического стресса / Н. В. Тарабрина. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
36. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 176 с.
37. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: Соціальна необхідність та безпека / Т. М. Титаренко, Т. О. Ларіна. – К. : Марич, 2009. – 76 с.
38. Титаренко Т. М. Кризове психологічне консультування / Т. М. Титаренко. – К. : Главник, 2004. – 96 с.
39. Хухлаева О. В. Психология развития : молодость, зрелость, старость / О. В. Хухлаева. – М. : Издательский Центр «Академия», 2006. – 286 с.

40./ Ж. Х. Яворская // Проблемы психического развития современного школьника / Под ред. В. В. Агеева. – Алматы : Престиж, 2003. – С. 120–124.

Додаткова:

1. Александров Е. О. Взорванный мозг. Посттравматическое стрессовое расстройство. Клиника и лечение / Е. О. Александров. – Новосибирск: Сибвузиздат, 2001. – 160 с.
2. Беляева В. В. Суицидальное поведение лиц, инфицированных ВИЧ / В. В. Беляева, Е. В. Ручкина, В. В. Покровский // Терапевтический журнал. – 2009. – Т. 43. – № 4. – С. 18–26.
3. Дзюба Т. М. Криза в сучасному вимірі життєвого шляху особистості / Т. М. Дзюба // Кризи життєвого простору особистості, сім'ї та соціальних інституцій: матеріали Всеукр. наук. – практ. конф. з міжнародн. участю // Полтава, 15–17 лютого, 2013 р. – Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2013. – С. 51–60.
4. Калшед Д. Внутренний мир травмы / Д. Калшед. – М. : Академический проект, 2001. – 305 с.
5. Кордунова Н. О. Геронтопсихологія: матеріали для проведення психодіагностичного дослідження з людьми похилого віку. Методичні рекомендації до практичних та лабораторних занять / Наталія Олександрівна Кордунова. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 140 с.
6. Кордунова Н. О. Психологічний супровід в кризових ситуаціях та екстремальних умовах: методичні рекомендації до самостійної роботи/ Н. О. Кордунова. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2019. – 53 с.
7. Кордунова Н. О. Психологічний супровід в кризових ситуаціях та екстремальних умовах: методичні рекомендації до індивідуальних завдань/ Н. О. Кордунова. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2019. – 48 с.
8. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А. Г. Маклаков // Психологический журнал. – 2001. – Т.22. – №1. – С. 16–24.
9. Марищук В. Л. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса / В. Л. Марищук, В. И. Евдокимов. – СПб. : Издательский Дом "Сентябрь", 2001. – 260 с.
10. Методическое пособие по работе с посттравматическими стрессовыми расстройствами. – СПб. : Гармония, 2001. – 105 с.
11. Мовчан М. М. Самотність як феномен буття особистості : [монографія] / М. М. Мовчан. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – 265 с.
12. Никифоров Г. С. Проблемы профессионального здоровья: исторический аспект / Г. С. Никифоров, Л. И. Августова // Психология здоровья: Учебник для вузов / Под ред. Г. С. Никифорова. – СПб. : Питер, 2003. – С. 481–507.
13. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.
14. Полукурдене К. О. Психологические кризисы и их преодоление / К. О. Полукурдене; Пер. с литовского В. Тюленевой. – Вильнюс, 2006. – 63 с.
15. Психология старости и старения: Хрестоматія / Сост. О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. – М. : Академия, 2003. – 460 с.
16. Пуховский Н. Н. Психопатологические последствия чрезвычайных ситуаций / Н. Н. Пуховский. – М. : Академический проект, 2000. – 286с.

17. Пушкарев А. Л. Посттравматическое стрессовое расстройство: диагностика, психофармакотерапия, психотерапия / А. Л. Пушкарев, В. А. Доморацкий, Е. Г. Гордеева. – М. : Издательство Института психотерапии, 2000. – 128с.
18. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб. : Питер, 2000. – 320 с.
19. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2005. – 360 с.
20. Самоукина Н. В. Женское одиночество: полноценная жизнь или страдание? / Н. В. Самоукина. – М. : ООО «Издательство Астрель», 2004. – 252 с.
21. Соловьёв И. В. Посттравматический стрессовый синдром: причины, условия, последствия. Оказание психологической помощи и психореабилитация / И. В. Соловьёв. – М. : Медицина, 2000. – 111 с.
22. Титаренко Т. М. Испытание кризисом: Одиссея преодоления / Т. М. Титаренко. – К. : Изд. 2-е, испр. – М. : «Когито–Центр», 2010. – 304 с.
23. Хараш А. У. Психология одиночества / А. У. Хараш // Педология – новый век. – 2000. – № 4. – С. 187–192.
24. Шагивалеева Г. Р. Одиночество и особенности его переживания студентами: [монография] / Г. Р. Шагивалеева. – Елабуга : Изд. ОАО «Алмедиа», 2007. – 157 с.
25. Эриксон Э. Восемь возрастов человека / Э. Эриксон // Детство и общество. – Изд. 2-е, пер. и доп. / Пер. Алексеева А. А. – СПб. : Речь, 2002. – С. 235–259.